

פתרון הבחינה

היסטוריה

חורף תשפ"א, 2021, שאלון: 22282

מוגש ע"י אורלי חזקיהו, מורה להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
 2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
 3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.
- שים לב! מן השאלות שתענה עליהן, לפחות שאלה אחת חייבות לכלול קטע מקור

טוטליטריות, נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על שאלה אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1- מקור – אידיאולוגיה נאצית ומימושה

סעיף א'

הסדר החדש הוא סדר דמוגרפי, פוליטי, כלכלי ותרבותי שאמור להיבנות עפ"י עקרונות תורת הגזע הנאצית ולהחליף את הסדר הקיים בעולם. הסדר החדש מבוסס על האידיאולוגיה הנאצית בדגש על תורת הגזע ומרחב המחיה - תפיסת הגזע הנאצית הכתיבה מדרג גזעים יוצרי תרבות, נושאי תרבות והורסי תרבות וזהו גם המדרג שאמור היה לעצב את הסדר העולמי החדש. הסיסמא שהובילה את הנאצים הייתה - "כבוש-שלוט-נצל" – הכוונה הייתה כי על הנאצים לכבוש את השטחים, לשלוט בהם באופן מוחלט ולנצל את כל המשאבים בהם לטובתם, כפי שמאפשר להם עקרון מרחב המחיה.

שתיים מן המטרות של "הסדר החדש" הבאות לידי ביטוי בקטע –

1. לייצר מעמד ארי שישלוט ברחבי אירופה – "...שכבה נבחרת של גרמנים נועדה להיות מעמד אדונים באירופה..." המטרה של הסדר החדש היא ליצור מציאות בה הארים שולטים, כמעד עליון ומובחן באירופה כולה, ובהמשך בעולם כולו.
2. כל אחד מהגזעים באירופה יקבל יחס ותפקיד לפי מידת קרבתם לגזע הארי. גזעים קרובים לנאצים ייהנו משותפות וגזעים נחותים יופנו לשרת את הארים "אוסטריה כלולה בתוך גרעין זה, [...] אבל גם בוהמיה ומורביה מובאות בכלל זה, וכן גם נפות מערב פולין [...] בכל האזורים האלה יושבים כיום בעיקר שבטי עמים נוכריים...חובתנו היא להרחיק משם את השבטים האלה." הנאצים שאפו לתת לכל עם את היחס המגיע לו על פי מקומו בפירמידת הגזעים.

שניים מן הצעדים להגשמת "הסדר החדש" על פי הקטע –

1. **העברה בכפייה (טראנספר):** הנאצים העבירו עמים שנחשבו "נחותים" כדי ליישב במקומם גרמנים ובכך לאשר לגזע העליון לשלוט בשטח הכבוש. לדוגמה: לאחר שכבשו את פולין, גירשו הנאצים את האוכלוסייה הפולנית במערב פולין, לשטח הגנרלגוברנמן שבמרכז פולין. בשטח שהתפנה במערב פולין, יישבו הנאצים אוכלוסייה ארית. מתוך הקטע – " אבל גם בוהמיה ומורביה מובאות בכלל זה, וכן גם נפות מערב פולין [...] בכל האזורים האלה יושבים כיום בעיקר שבטי עמים נוכריים... חובתנו היא להרחיק משם את השבטים האלה."
2. **ניצול כלכלי ואנושי של שטחי הכיבוש** התבצע בשטחים בהם חיו עמים שהיו בתחתית ההיררכיה לפי תורת הגזע הנאצית. בשטחים אלו הוקמו מחנות עבודה בכפייה. תעשיינים גרמנים והתעשייה הצבאית הגרמנית הקימה מפעלי ענק בשטח הכבוש, בעיקר בפולין, והפעילה אותם ע"י ניצול המקומיים. מתוך הקטע – "...זקוקים לחיטה, לשמן ולעפרות-המתכת של הארצות האלה... לשעבד את יתר העמים..."

סעיף ב'

עיקרון המנהיג - כשם שאין שוויון בין עמים וגזעים, כך גם אין שוויון בין בני אדם באופן כללי. השלטון נועד לטובים ביותר וכמובן שלא צריך להינתן לעם. הפיהרר - המנהיג העליון, יצמח מתוך הגזע העליון. הוא האיש החזק שיוציא את גרמניה מההשפלה שספגה (יפורט בהמשך), ויקנה לה מקום של כבוד בעולם כפי שראוי לה. הפיהרר ישיב את גרמניה להיות האימפריה שהייתה בעבר ויצור את "הרייך השלישי" (רייך=ממלכה, הרייך הראשון היה תקופת שלטונו של קרל הגדול בימי הביניים, הרייך השני היה עם הקמת גרמניה כמדינת לאום בסוף האמה ה-19 – תקופה שהסתיימה עם סיום מלחמת העולם הראשונה).

האמונה במנהיג מחייבת צייתנות ללא תנאי. עקרון זה מבקש לבטל את המצפון הפרטי. החלטת המנהיג כמוה כצו גורל שאין להרהר אחריו. הפיהרר מגלם את רצון העם והאל גם יחד. הוא הביטוי המוחלט של האמת וכמובן שאינו כפוף לשום חוק. הוא יודע מה טוב ומה רע, מה אסור ומה מותר, מה אמת ומה שקר, ולכן כולם נדרשים לציית לו.

דמות הפיהרר מאחדת את עוצמת של המדינה, העם והאידיאולוגיה הנאצית.

עקרון המנהיג (הפיהרר פרנציפ) בא לידי ביטוי בפולחן אישיות מפואר שנעשה להיטלר במסגרת תהליך עליית הנאצים לשלטון והפיכת גרמניה למדינה נאצית.

"ליל הסכינים הארוכות" (30 ביוני 1934) - התקפה של אנשי האס.אס (S.S) ע"פ פקודתו של היטלר על האס.אס.אה (S.A.). במסגרת ההתקפה, חוסלה כל צמרת האס.אס.אה.

רקע: לאחר תפיסת השלטון ע"י הנאצים התגלו חילוקי דעות בין היטלר למפקד האס.אס.אה, ארנסט רהאם, שבא בדרישות להיטלר נוכח העזרה שהגישו לו הכוחות בדרכו לשלטון.

א) אנשי האס.אס.אה שהגיעו מהמעמד הנמוך, דרשו לבצע **מהפכה חברתית** ולהוריד את כוחה של האצולה ובעלי ההון. היטלר נזקק לתמיכתם של בעלי ההון והתעשיינים כדי לשקם את כלכלת גרמניה ולכן לא הייתה לו שום כוונה לבצע מהפכה חברתית.

ב) מפקד האס.אס.אה, ארנסט רהאם, רצה להפוך את האס.אס.אה לצבא העתיד של גרמניה במקום הצבא הקיסרי, הוורמאכט. היטלר ראה באס.אה ארגון של בריונים ואספסוף. הוא העדיף את הצבא הקיסרי שהייתה לו המשמעת והמקצועיות הנחוצות למימוש תוכניותיו.

ג) מפקד האס.אס.אה, רהאם, החשיב עצמו כ"מספר שתיים" במפלגה הנאצית, מה שגרם להיטלר לראות בו איום על מעמדו כשליט הבלעדי של הרייך.

האירוע: בלילה אחד נעצרה כל הנהגת האס.אה והחל מרחץ דמים. על פי הערכות, קרוב לאלף איש נרצחו באותו לילה ובימים הבאים. מפקד הארגון ראהם, נעצר נלכד ונדרש להתאבד. לאחר שסרב, רצחו אותו סוהריו.

ליל הסכינים הארוכות מבטא את מימוש עקרון המנהיג מפני שהיטלר השיג בפעולה חיסול של כוח ומנהיג שתפס כמתחרה, עוצמתו כמנהיג יחיד הובהרה ולכולם היה ברור מה אופן הטיפול של היטלר במי שמאיים על הנהגתו.

שאלה 2- עליית המפלגה הנאצית לשלטון ומדיניותה כלפי היהודים

סעיף א'

שלושה גורמים לכך שהמפלגה הנאצית נהפכה ממפלגה שולית למפלגה הגדולה ביותר בגרמניה בשנים 1932-1928 –

1. חולשת רפובליקת וימאר

גרמניה שלאחר המלחמה הפכה לרפובליקה צעירה. הממשלה החדשה של גרמניה היא שחתמה על הסכם ורסאי ולכן עשתה את צעדיה הראשונים תוך קשיים גדולים.

המשטר הדמוקרטי הצעיר בגרמניה עלה באמצעות מהפכה בשלהי המלחמה וגובה ע"י חבר הלאומים שעודדו משטרים דמוקרטיים. אך הוא לא היה אהוד על מרבית החברה הגרמנית. ממשלות הרפובליקה שרדו 14 שנים אך היו חלשות כמעט כל התקופה.

א. **קישור הדמוקרטיה לסיום המלחמה:** השלטון הדמוקרטי בגרמניה שהוביל את החתימה על הסכם שביתת הנשק ועל חוזה ורסאי, נתפס כזה שהביא לתבוסה במלחמה, ולתחושת התסכול והמחדל שבאו בעקבות ההסכמים.

יש לזכור כי השלטון הדמוקרטי בגרמניה היה בן פחות משנה כשהוביל לסיום המלחמה. הוא עלה בהפיכה פנים-גרמנית בנובמבר 1919 ומיד נקשר לתבוסה. גרמנים רבים המשיכו להאמין כי אם לא היו נכנעים, יכלו כוחות הצבא הגרמני לנצח במלחמה (אמונה שגויה לחלוטין).

ב. **מסורת דמוקרטית:** הציבור הגרמני לא חונך על ברכי הערכים הדמוקרטיים, כלומר לא הייתה בו מסורת דמוקרטית. העם הגרמני היה רגיל לשלטון קיסרי (שלטון יחיד של מנהיג חזק) והתקשה להסתגל לערכים החדשים – חירות האדם וזכויותיו, השוויון בין בני האדם, וזכותו של העם לשלוט על עצמו, תוך קבלת מרות הרוב על המיעוט.

ג. **התחזקות המפלגות הקיצוניות – חוקת הרפובליקה לא מנעה הקמת מפלגות השוללות את קיום המשטר עצמו.** כך יכלו לקום מפלגות קיצון משמאל (המפלגה הקומוניסטית) ומימין (המפלגה הנאצית). מפלגות אלה היו אנטי-דמוקרטיות והן היו חזקות יותר מהמפלגות שתמכו ברפובליקה הדמוקרטית. הדמוקרטיה הצעירה לא הגנה על עצמה ע"י הוצאתן מחוץ לחוק ונתנה להן להשתמש בה, להתחזק ולחתור תחתיה. בין השנים 1919-1923 התרחשו מספר ניסיונות הפיכה בגרמניה, הן משמאל והן מימין. אחד הניסיונות היה של המפלגה הנציונל-סוציאליסטית בראשות היטלר. כ-354 רציחות פוליטיות באותה תקופה ערערו את משטר הרפובליקה.

ד. **בעיות בחוקת הרפובליקה:** חוקת רפובליקת ויימאר הייתה דמוקרטית והבטיחה זכויות יסוד לכל. עם זאת, היו בה כמה פרצות שנוצלו ע"י כוחות אנטי דמוקרטים כדי לחסל את הרפובליקה. הסעיף הבעייתי וההרסני ביותר בחוקה היה מה שידוע כ"סעיף 48". לפי סעיף זה, הוענקה לנשיא סמכות להוציא צווי חירום בלי אישור הרייכסטאג (הפרלמנט הגרמני). כמו כן, הותר לנשיא לשלול זמנית חלק מזכויות האזרח

במדינה. הנשיא גם היה מפקד הצבא וגם הגורם הממנה את הקנצלר (ראש הממשלה). סעיף הזה אפשר בעצם לנשיא לשלוט לבדו במסגרת דיקטטורה חוקתית, במידה והשתכנע כי ישנו מצב חירום. בשנת 1930, בעקבות המשבר הכלכלי העולמי מחרף המשבר הכלכלי הגרמני. אף אחת מהמפלגות ברייכסטאג לא הצליחה לזכות ברוב וגרמניה נשלטה ע"י מפלגות מיעוט מכוח צווי חירום שהופעלו ע"י הנשיא.

כיצד חולשתה של הרפובליקה סייעה למפלגה הנאצית לעלות לשלטון: חוסר היכולת של הממשלות להתמודד עם המשברים הכלכליים והפוליטיים, היווה הוכחה לכך שדמוקרטיה היא משטר חלש. הסובלנות בה נהגה הרפובליקה כלפי מפלגות קיצוניות שחתרו תחתיה, אפשרה להן להציע "פתרונות קסם" למצב ולהתחזק באמצעותה. בעיות בנוסח החוקה אפשרו לרפובליקה להתפרק בהחלטת הנשיא.

2. משברים כלכליים

בגרמניה משבר כלכלי מתמשך - תוצאות המלחמה הביאו את גרמניה למשבר כלכלי גדול הן בגלל משכה הארוך והן בגלל הפיצויים העצומים שנדרשה לשלם. הרפובליקה נאלצה להתמודד עם טיפול באלפי חיילים משוחררים (חלקם פצועים שנדרשו לסייעוד), שיקום התעשייה והמשק ותשלום פיצויים ע"פ חוזה ורסאי. בניסיון להתמודד עם המשבר הכלכלי, הממשלה בחרה להדפיס כסף וגרמה לאינפלציה (ירידת ערך המטבע) מסחררת ולהתרוששות המדינה (בשיאה הגיעה האינפלציה ל-2,500 אחוזי גידול בחודש). אחוזי האבטלה היו גבוהים מאוד (הגיעו בשיא המשבר ליותר משליש מכוח העבודה) והמעמד הבינוני הגיע לתרפת רעב. המשבר הכלכלי הוביל אף לגל התאבדויות. בין השנים 1924 – 1929 ערכה הממשלה רפורמה כלכלית: היא הנהיגה מטבע חדש, חתמה על הסכם לפריסת הפיצויים וקיבלה סיוע של השקעות והלוואות מארה"ב. (האינטרס של ארה"ב היה לייצב את גרמניה כדמוקרטיה-מערבית ולבלום את התפשטות הקומוניזם מרוסיה לכל אירופה). ב-1929 נפלה הבורסה בארה"ב, מה שגרם למשבר כלכלי עולמי ולהתמוטטות המשק הגרמני בעקבותיו. ההלוואות שגרמניה קיבלה מארה"ב נפסקו, הייצור צומצם, מפעלים נסגרו, מספר המובטלים הגיע לשיא ואתו הייאוש וחוסר האונים.

כיצד המשברים הכלכליים סייעו למפלגה הנאצית לעלות לשלטון:

כוחן של המפלגות הקיצוניות עלה וירד בהתאם למצב הכלכלי - ככל שהמצב השתפר וניתן מענה למזון ותעסוקה, הלך כוחן ונחלש. ככל שהמצב החמיר, עלה כוחן והתחזק והפתרונות הקיצוניים שהציעו, נקלטו בחברה הגרמנית כאפשריים ורצויים. הנאצים הבטיחו לשפר את המצב הכלכלי, והאשימו את המשטר הנוכחי ואת היהודים בתוכו בקשיי המציאות.

3. הפחד מהקומוניזם

האידיאולוגיה הקומוניסטית מתייחס לשני ערכים מרכזיים:

(1) שוויון כלכלי בין כל בני האדם.

(2) מהפכה **עולמית** של בני מעמד הפועלים, בלי קשר ללאום אליו הם משתייכים.

עם סיום מלחמת העולם הראשונה עברה רוסיה מהפכה אלימה והפכה לברית המועצות – ניסיון להשליט את המשטר הקומוניסטי על מיליוני אזרחי האימפריה הרוסית. דרך אכיפת המשטר על ההמונים הייתה באמצעות אלימות גדולה ופיקוח קפדני על כל אזרח ואזרח. מצבה של ברית המועצות בשנים שלאחר המהפכה היה קשה ממגוון סיבות – מיליונים רעבו ללחם וסבלו מידו של המשטר.

בכל רחבי אירופה ובארה"ב התפתח פחד היסטרי מהקומוניזם ומאופן אכיפתו כשיטה.

הקומוניזם בגרמניה - בגרמניה הפחד מהקומוניזם היה גדול במיוחד כיון שהמפלגות הקומוניסטיות והסוציאליסטיות היו בעלות עוצמה רבה. בראשית ימי הרפובליקה, היה ניסיון מהפכה קומוניסטי שאמנם

נכשל, אך הגביר את הפחד מהקומוניזם בקרב הציבור הגרמני. עקרונות אלו יצרו למפלגה הקומוניסטית בגרמניה שני אויבים בעלי עוצמה רבה: **בעלי ההון** (שחששו לוותר על כוחם הכלכלי) ו**אנשי הצבא** ומרבית מעמד הביניים (שהיו בעלי זיקה לאומית גבוהה).

המפלגה שהיוותה אלטרנטיבה מושלמת והפוכה לגמרי מהמפלגה הקומוניסטית הייתה המפלגה הנאצית:

- 1) המפלגה הנאצית לא מאמינה בשוויון בין בני אדם (תורת הגזע מדברת על היררכיה ברורה).
 - 2) המפלגה הנאצית מעמידה את הלאום הגרמני מעל הכל, ודוגלת במלחמה כדרך להשיג את מטרותיה. כך זכתה המפלגה הנאצית בתמיכתם של שתי הקבוצות החזקות בחברה: אנשי ההון והצבא, וכן של יתר בני הלאום הגרמני שראו בה כמפלגה שתושיע אותם ממהפכה קומוניסטית.
- הנאצים גם קישרו את הקומוניסטים והיהודים לכדי קבוצה אחת שמנסה לבצע הפיכה בגרמניה מבפנים. גם הקומוניסטים וגם היהודים, נחשבים בעיני הנאצים כמי ש"תקעו סכין בגב האומה", ולכן אחראים להפסד של גרמניה במלחמת העולם הראשונה ולהמשך קשייה ומצוקתה מאז.
- כיצד הפחד מהקומוניזם סייע למפלגה הנאצית לעלות לשלטון** – הנאצים נעזרו בפחד הגדול מהשתלטות הקומוניזם על אירופה, והחמירו אותו ע"י קשירתו למציאות בגרמניה והאשמת התומכים בו בקשיים הרבים של גרמניה. קישור בין היהודים לקומוניזם חיזק את מעמד המפלגה כלוחמת להגנה על גרמניה מכל הרעות המקשות עליה.

סעיף ב'

המדיניות הנאצית כלפי היהודים הושמה בהדרגה בשנים 1933-1937 מכמה סיבות –

הרגלה של החברה הגרמנית – כמו תהליך הנאציפיקציה המדורג, כך גם המדיניות כלפי היהודים הוטמעה בחברה הגרמנית באופן מדורג. המפלגה הנאצית רצתה למנוע התנגדות לפעולותיה ולגייס שיתוף פעולה מתרחב מהחברה הגרמנית, על בסיס תעמולה ושכנוע של ההמונים לשותף פעולה עם האידיאולוגיה שלה. לכן היא עבדה במקביל – באמצעות חקיקה, תעמולה וחינוך וגם טרור נגד המתנגדים לה. גם הפעולות נגד היהודים דרשו השתתפות הולכת וגוברת מהחברה – בהתאם לתהליך רתימתה לאידיאולוגיה – מיום אחד של חרם כלכלי ועד להשתתפות פעילה באירוע טרור – "ליל הבדולח".

הרגלה של העולם – בתחילה חששו הנאצים מתגובת העולם כלפי המדיניות שלהם נגד היהודים. אחת ממטרותיו של היטלר הייתה לחזור לבריתות והסכמים עם מדינות שונות ולחזק את מעמדו הדיפלומטי בעולם. הוא חש מתגובה אמריקאית, וסבר שליהדות ארה"ב יכולת גדולה להשפיע על הממשל. לכן היה לו חשוב לעשות צעדים מדודים בנוגע ליהודים, ולהשאיר את העולם בערפל לגבי מטרות הסופית לגביהם. ניתן להציג גם את ההרגלה של היהודים.

שתי דוגמאות לתהליך ההדרגה –

בשנת 1933, מיד עם עליית הנאצים לשלטון הם יזמו חרם כלכלי על עסקי היהודים. החרם החזיק יום אחד בלבד –

(א) החרם הופסק בסוף אותו היום בגלל מחאה בינלאומית. בשלב זה היטלר עדיין לא יכול היה להרשות לעצמו להתמודד עם מחאה כזו כיוון ששאף להתקבל כשליט לגיטימי.

(ב) הסתבר שיום החרם פגע בגרמנים עצמם שניהלו עסקים עם היהודים. לכן גם הגרמנים לחצו שיום החרם ייפסק (בשלב זה עוד היה קושי להפריד את היהודים מהכלכלה והחברה).

(ג) לא הייתה הגדרה ברורה מיהו יהודי ורבים מבעלי החנויות הצליחו לעורר ספק בעניין. נראה היה שהחברה הגרמנית מוכנה בשלב זה לשיתוף פעולה מועט בפעולה נגד היהודים.

בחורף של שנת 1938 התקיים ליל הבדולח –

במהלך אותו לילה, פשטו יחידות נאציות על מבנים יהודיים, תקפו יהודים ברחבי המדינה, והסיתו את ההמון המשולהב ליטול חלק בפרעות. המונח "ליל הבדולח" הוא על שם הכמות העצומה של זכוכית ובדולח שנופצה בחלונות הראווה של בתי העסק היהודיים ומבתי הכנסת. קרוב ל-1,000 בתי כנסת נהרסו ברחבי הרייך. יותר מ-800 חנויות נשרפו ונשדדו ומאות מקומות מגורים נהרסו. מאות יהודים הוכו וכ-92 יהודים נרצחו. כ-30 אלף יהודים נשלחו למחנות ריכוז בדכאו ובבוכנוולאד.

רכוש רב שנהרס בפוגרום היה מבוטח. התשלום הטיל מעמסה כבדה על קופת המדינה לכן הוחלט כי על היהודים לשאת בעצמם בהוצאות הנזקים שנגרמו ע"י הפוגרום. השלטון הטיל קנס קולקטיבי על היהודים בסך מיליארד מארק.

אירועי "ליל הבדולח" ביטאו נקודת מפנה במדיניות הנאצית נגד היהודים:

- לראשונה היו גילויי אלימות פיזית מאורגנת על ידי הממשל הגרמני (האירועים התרחשו באותו הזמן ובכל רחבי המדינה) וגרמנים רבים נטלו בהם חלק.
- לראשונה נאסרו יהודים והובלו למחנות ריכוז רק בגלל יהדותם.
- פגיעה בנפש וברכוש פרטי וציבורי: רצח עשרות יהודים והצתה של בתי כנסת, בתי עסק ובתי יהודים.

בשנת 1938 מוכן כבר חלק גדול מהציבור הגרמני לקחת חלק בפעולה אלימה נגד היהודים. תהליך ההדרגה עשה את עבודתו.

שאלה 3- הגטאות עד יוני 1941

סעיף א'

תנאי החיים בגטאות עד קיץ 1941 –

- (1) **צפיפות:** היהודים אולצו להצטופף בשטח קטן והצפיפות בגטאות הייתה גדולה מאד – ברובם חיו בחדר אחד 7-10 נפשות ומספר משפחות חלקו דירה אחת, ללא כל אינטימיות. הצפיפות והיעדר שירותי בריאות ותברואה הולמים, הובילו להתפרצותן של מחלות ומגפות, ולמקרי מוות רבים.
- (2) **רעב:** השלטון הגרמני לא איפשר אספקה ראויה של מזון לגטאות. הקצבת המזון הגרמנית הייתה כ-10% ממה שזקוק אדם בכדי לשרוד. איכות המזון אשר סופק לגטאות הייתה ירודה. מחיר המוצרים עלה באופן מתמיד ומשפחות עניות לא יכלו להרשות לעצמן לרכוש מזון, מה שהוביל למקרי קבצנות רבים. עם התארכות משך שהייה בגטו אזל מעט הכסף שרוב תושבי הגטו החזיקו ברשותם. מוות ברעב הפך לתופעה יומיומית.
- (3) **בעיות תברואה ומקרי מוות:** המצב התברואתי בגטו היה קשה: הביוב זרם ברחובות, היה מחסור במים חמים לרחצה, מחסור בסבון ומחסור בתרופות. כל אלו הובילו לפריצת מחלות ומגפות מדבקות (כמו טיפוס ושחפת). בנוסף הקור העז בחורף והמחסור בדלק או בעצים לחימום הגביר את קצב התמותה בגטאות. מידי חודש מתו אלפי יהודים - מרעב, ממחלות או מקור. אחת הבעיות המוסריות של הרופאים בגטו, הייתה במי לטפל קודם: את מי להציל ואת מי "להשאיר" למות.
- (4) **מחסור בתעסוקה ופרנסה:** לרוב תושבי הגטו לא הייתה עבודה והם נאלצו להתפרנס ממכירת חפצים. מעטים קיבלו אישור עבודה במפעלים גרמניים או פולנים, בתוך או מחוץ לגטו. חלק

עבדו במקומות עבודה שהיודנראט סיפק וחלק עסקו בהברחות של מזון או מוצרים חיוניים אחרים.

5) **עבודות כפייה:** כבר עם כיבוש פולין, חטפו הגרמנים יהודים רבים מהרחובות ולקחו אותם לעבודות כפייה קשות ומשפילות. עבודות הכפייה היו גם בתוך הגטו וגם מחוצה לו. היהודים עבדו עד אפיסת כוחות, ומשפחות רבות נשארו ללא מפרנס. פרנסת הבית נפלה על כתפי האישה והילדים. גם היהודים שעבדו במפעלים של הגרמנים קיבלו שכר מועט אם בכלל, שלא הספיק לקנות אוכל. המצב יצר בקרב היהודים צורך ל"עסקים שחורים", של הברחות וכל זאת כדי לשרוד.

תנאי החיים בגטו השפיעו על המשפחה –

המשפחה היהודית, שהיוותה עמוד התווך של הקהילה היהודית, נפגעה קשות מתנאי החיים בגטאות. הגברים, שעמדו עד עכשיו בראש המשפחות, איבדו את מעמדם בשל חוסר יכולתם לפרנס, או משום שנלקחו לעבודות כפייה. עול הטיפול במשפחה הוטל על הנשים, ופעמים רבות גם על הילדים הצעירים. הילדים היו חלק גדול מהאוכלוסייה בגטאות (בגטו ורשה, לדוגמא, כשליש מ-450,000 התושבים היו ילדים). לעיתים קרובות לא היו לילדי הגטו משפחה או קרובים, והם נאלצו להתקיים בכוחות עצמם על ידי קיבוץ נדבות, מכירת חפצים קטנים וגניבות. ילדי הגטו לקחו חלק חשוב בפעילות הברחת המזון. הם יכלו לברוח דרך פרצות בחומות ולהתחבא בקלות. בזכות פעילותם האמיצה של ילדי הגטאות, הוברח לתוך הגטו מזון רב שהציל רבים ממוות ברעב. ילדים רבים נורו למוות לאחר שנתפסו מחוץ לגטאות. כך, חוותה המשפחה היהודית בגטו היפוך תפקידים – בין גברים לנשים ובין ילדים להורים.

סעיף ב'

שלוש פעולות שייזמו תנועות הנוער בתקופה שלפני ביצוע ה"פתרון הסופי" –

1. מאמץ לשמור על הקיום הפיזי של הצעירים – באמצעות שמירה על שגרת הסניף של התנועה, שמרו התנועות על הנוער מחוץ לרחובות הגטו, סיפקו מזון ותחושת משפחתיות למי שחסר.
2. פרסמו עיתונות ענפה – מרבית התנועות פרסמו עיתונים בהם כתבו ידיעות, שירים וסיפורים והמשיכו לעסוק בנושאים האידיאולוגיים.
3. המשך הכשרה לעלייה לארץ ישראל – חלק מהתנועות הציוניות המשיכו לעסוק בהכשרת הנוער לקראת העלייה, העבודה החקלאית בארץ, החיים במגרות חברתיות חדשות. לשם כך המשיכו ללמוד עברית, לימודי ידיעת הארץ שירי הארץ ונופיה.

תנועות הנוער סייעו לחברים בהן להתמודד עם החיים בגטאות בתקופה זו באופן הזה – הן שמרו על התקווה, על המורל הגבוה, על הציפייה לעתיד. הן סיפקו תמיכה פיזית ורוחנית לחברים, ודרך שמירת הקשר בין הגטאות, אפשרו לחבריהן הנבה קצת יותר טובה על המציאות עימה הם המתמודדים.

פרק שני

הנבחרים נדרשו לענות על שאלה אחת מהשאלות 4-6

שאלה 4 - מקור – הלחימה של היהודים

סעיף א'

מטרות מארגני המרד בגטאות –

חברי תנועות הנוער יצאו למרד ממגוון סיבות. אף אחת מהן לא הייתה "לנצח" או אפילו "להציל" את היהודים. היה ברור להם כי הם מעטים מאוד ובעלי כוח שולי מול העוצמה הנאצית וכי כל ניסיון למרד יסתיים בסופו של דבר במותם. מטרותיהם עסקו בעיקר בהם עצמם ובצורך שלהם לעשות מעשה, גם אם ההשפעה שלו על הנאצים קטנה. הרצון "לא ללכת כצאן לטבח" (כפי שכבשים נלקחים למשחטה) משותף למרבית המטרות.

(1) **נקמה** בגרמנים על רצח המוני היהודים.

(2) **מוות בכבוד** – אין למות ללא התנגדות. חברי תנועות הנוער ידעו את גורלם מראש ולא נלחמו על מנת לשרוד אלא רק על מנת לבחור את הדרך בה ימותו, דרך של כבוד עצמי המעוררת באחרים יראת כבוד כלפיהם. מדברי סימק דרנגר (ממנהיגי המרד בקרקוב) "התוצאה של מאבק חמוש עלולה להיות לא רק חיים של חירות, אלא גם מוות של חירות... אפשר לקבל את פני המוות בכבוד ובשלווה, אם יש בו תכלית".

(3) **"למען שלוש שורות בהיסטוריה"** – לתפיסתם של תנועות הנוער, לחימת הנוער היהודי תיזכר לשנים כמי שנלחמו עד מותם. למען יזכרו הדורות הבאים שהיהודים נלחמו ועיצבו במו ידיהם ופעולתם את ההיסטוריה שתסופר עליהם. ותהייה זו היסטוריה של גבורה ולא של תבוסתנות.

(4) **יצירת דמות "יהודי חדש"** – לפי תפיסת תנועות הנוער הציוניות, הפאסיביות מאפיינת את יהדות הגולה בעוד מאבק אקטיבי יוצר את דמות היהודי החדש. היהודי החדש הוא לוחם המסוגל להגן על עצמו ועל ערכיו, בניגוד ליהודי הגלותי הנכנע לשלטון ועושה מה שנכפה עליו. שאיפתם הייתה לממש ערכים אלה בא"י, כחלוצים המשתתפים בהגשמת חזון המדינה היהודית עצמאית. אך מאחר ולא יצליחו להגיע לארץ, חשו כי עליהם לשמש דוגמה ומופת ציוניים, במציאות שנוצרה סביבם באירופה. מדברי דולק ליבסקינד "כיון שלא זכינו להשתתף בפועל בעבודת הבניין (של א"י), נבצע לפחות כאן את תפקידנו ההיסטורי". הדוגמה והמופת ישפיעו גם על המחותרות האחרות – יהודיות ומקומיות, לפעול ולהתנגד באופן אלים לנאצים ולכיבוש.

שני נימוקים של יהודים בגטאות נגד ההתארגנות למרד –

(1) האמונה כי **כל זמן שהגטו קיים, יש ליושביו סיכוי להישאר בחיים**. היהודים היו בטוחים שגרמניה לא תנצח בסופו של דבר, והם יינצלו. מנגד, ברור שמרידה בגטו משמעה חיסול מידי. היהודים לא ידעו מתי יחוסל הגטו (מועד החיסול הסופי היה ידוע רק לנאצים). כל זמן שהגטו היה קיים, נשמרה התקווה להצלה. יהודים רבים האמינו כי הנאצים זקוקים להן כעבדים ולכן המשך תפקידו של הגטו כספר כוח עבודה, מובטח.

(2) **תנאי החיים הקשים בגטו**: רעב, מחלות, צפיפות, אובדן בני משפחה באקציות, אובדן תקווה. כל אלו התישו את תושבי הגטו גופנית ונפשית, ויצרו אדישות וייאוש שבלמו את היכולת להתנגד.

ניתן להציג גם את האחריות המשפחתית, הגורמים המתנגדים בגטו, מדיניות ההסוואה של הגרמנים ואי ההכרה במנהיגות התנועות.

סעיף ב'

שני מניעים של לוחמים יהודיים להצטרף לצבאות בעלות הברית במלחמת העולם השנייה, הבאים לידי ביטוי

בקטע –

(1) הרצון להוכיח נאמנות למולדת: "ביקשנו שירכיב כיתת לוחמים יאנובאים..., לוחמים מעיר הולדתנו" - יהודים במדינות בעלות הברית, שאפו להוכיח בהצטרפותם ללחימה את נאמנותם לארצם. יהודים אלו רצו

להוכיח שבניגוד לטענות האנטישמיות על היותו של היהודי "פחדן", "תכסיסן", שינסה להשתמט מגיוס לצבא, ההפך הוא הנכון: היהודים לוקחים חלק מלא ואמיתי במאבק נגד הצורך הנאצי, כי זהו מאבק אליו יצאה המדינה שלהם. "הנה יהודי קטן המוביל אחריו מחלקה של גויים."

(2) הרצון לנקום בנאצים: "לנקום בגרמנים על הדברים הנוראים שעוללו ליהודים ולאירופה כולה..." - בשנים 1942-1943, הלכו והצטברו ידיעות על מעשי הזוועה של הנאצים ביהודי אירופה. יהודים רבים הצטרפו לצבאות בעלות הברית במטרה לנקום בנאצים על הטבח שהם מבצעים בבני עמם.

קושי אחד עימו התמודדו הלוחמים על פי הקטע – אנטישמיות. "ברכבת הייתי יהודי יחיד בין אלפי גויים. לפתע שמעתי את אחד החיילים השיכורים שר שיר שחלק ממילותיו היו: הכה ביהודים, והצל את רוסייה". עבור רבים מהרוסים היו היהודים גורם זר בחברה הרוסית. הם היו אנטישמיים לאורך מאות שנים, ושילוב היהודים בצבא לא הביא לתחושת אחדות או הפחתת האנטישמיות. כך, גם בצבא המולדת שלו חש היהודי שנוא.

הלוחמים היהודים היו בסכנה גדולה יותר מלוחמים אחרים בצבאות בעלות הברית מפני שאם נפלו בשבי הנאצי היו למעשה אויבים כפולים של הגרמנים – חייל צבא האויב ובן הגזע האויב. היהודי, שעל פי תפיסת האידיאולוגיה הנאצית מועד להשמדה היה חשוף להשמדה ולא רק לשבי, כמו חיילים אחרים בצבאות בעלות הברית.

שאלה 5 – הגטאות בזמן ביצוע "הפתרון הסופי"

סעיף א'

היהודים בגטאות התקשו להאמין שמטרת הנאצים היא להשמיד את העם היהודי משלוש סיבות –

א. המידע על ההשמדה הוסתר באופן יזום –

1) לא היה מדובר במבצע פומבי, אלא באירוע אפוף מעטה סודיות והטעיה, שלא היו לגביו ידיעות רשמיות.

2) מדיניות ההסוואה וההטעיה של הנאצים בגטאות – יצירת האשליה שאלו חיי היהודים כשגרה, הדגשת המסר של יצרנות היוצרת חיוניות, הסוואת המשלוחים להשמדה כמשלוחים למחנות עבודה במזרח.

ב. קושי בהעברת המידע - רק מעטים ניצלו, נמלטו וחזרו לגטאות על מנת לספר. העיכוב בהעברת המידע נבע גם ממצב המלחמה שהקשה על התנועה, ומהעובדה שעל היהודים נאסרה התנועה כמעט באופן מוחלט והיה מיעוט קשרים בין הקהילות.

ג. קושי להאמין ברע מכל – יהודים רבים קיבלו מידע שמתנהלת השמדה המונית אך סרבו להאמין שהדבר ייתכן.

סעיף ב'

שתיים מהדילמות שהתעוררו בקרב חברי היודנראט בעקבות קבלת הידיעות על השמדת היהודים –

1. **האם לבצע את הוראות הגרמנים ולהכין רשימות "ליישוב מחדש" / עבודות במזרח" ובכך להיות שותף למשלוח היהודים למותם?**

לבצע – משמע לשתף פעולה עם הנאצים ולהקל עליהם את עבודת הגרוש ובכך להשתתף בקביעת ההחלטה לחיים ולמוות של היהודים. מאידך, השליטה בהחלטה מי ישלח בכל גירוש יכולה לאפשר הצלת חלקים מהקהילה (עובדים, בריאים, ילדים ועוד).

לא לבצע – משמע לשלם בחיים של היודנראט ומשפחותיהם, לאפשר לנאצים להחליט את מי לשלוח ולהסתכן בענישת הגטו כולו וזירוז חיסולו.

1) היו מקרים בהם סירבו היודנראט באופן חד משמעי למסור אנשים ושילמו על כך בחייהם. ראשי יודנראט אלה, לא רצו להחליט מי לחיים ומי למוות. הם סיימו את חייהם בהתאבדות (כמו צ'רניאקוב בוורשה) או ברצח ע"י הנאצים.

2) היו שהכינו רשימות וניסו להשפיע מי הם ההולכים בכל שלב מתוך ניסיון להציל חלק מהקהילה ע"י הפעלת קריטריונים. הם השלימו למעשה עם המצב לפיו אין סיכוי להציל קהילה שלמה וניסו להציל את חלקה. היו שמסרו חולים כדי להציל ילדים, היו שמסרו ילדים כדי להציל אנשים עובדים (כמו רומקובסקי בגטו לודז'). השיקול נבע בד"כ מתוך העדפת הקהילה על הפרט, המשך קיום הקהילה עצמה. רובם ניסו להאריך את משך חייו של הגטו – של הקהילה, על חשבון הפרטים שבה.

2. האם לשתף את הציבור בגטו במידע על מדיניות ההשמדה?

לשתף – משמע לאפשר ליהודים לבחור מה לעשות עם המידע (בריחה, הסתתרות) ובכך לא להיות חלק ממנגנון ההטעיה וההסתרה הנאצי, אך להסתכן בענישה חריפה מצד הנאצים.
לא לשתף – משמע לשמור על הציבור רגוע ומשתף פעולה מאחר ואין באמת דרך להתמרד או להתנגד, ובכך להרוויח אולי עוד זמן עבור הקהילה כולה.
היו שלא האמינו בעצמם שהמידע נכון, והעדיפו להאמין להבטחות הנאצים כי מדובר באמת ביישוב מחדש.

שאלה 6 – "הפתרון הסופי" ויחס האוכלוסייה המקומית אל היהודים

סעיף א'

שלושה נושאים שהוצגו בוועידת ואנזה (יש להציג שלושה מאלה) –

- 1) סקירת המדיניות הנאצית בשאלת היהודים עד לשלהי שנת 1941. הובהר כי מדיניות זו אינה רלוונטית יותר. מעתה המדיניות היא "פינוי היהודים למזרח".
- 2) מסירת החלטתו של היטלר בדבר הפתרון הסופי, ותיאור התנאים והנסיבות החדשים שנוצרו במזרח.
- 3) הצגת טבלה שכללה נתונים מפורטים על מספרי היהודים בארצות השונות באירופה שייכללו בפתרון הסופי – 11 מיליון.
- 4) הסבר של דרכי הביצוע לפתרון החדש לשאלה היהודית: שליחת היהודים ברכבות מכל הארצות מזרחה, שם ינוצל כוח העבודה שלהם. הנחיות כיצד יש לטפל ביהודים שיישארו בחיים. בפני משתתפי הוועידה הוצג תהליך ההשמדה בתאי גזים שיוקמו במחנות ייעודיים לכך. היידריך נמנע מלהשתמש במושג "השמדה" ודיבר על "היהודים יטופלו בהתאם", "פינוי למזרח", "הפתרון הסופי". לנוכחים, כפי שהעיד אייכמן במשפטו בירושלים, היה ברור שמדובר בהשמדה.
- 5) הוזכרו מספר בעיות מיוחדות כמו: שאלת נישואי התערובת, סדר הגירוש, קביעת סדרי עדיפויות מבחינת הארצות ומתן העדפה זמנית לקבוצות חיוניות.
שני הסברים לחשיבות הוועידה –
- 1) יצרה תיאום ושיתוף פעולה ליישום הפתרון הסופי – הוועידה איפשרה את התחלת תהליך ההשמדה ההמוני באמצעות מחנות ההשמדה. באמצעות התיאום בין המשרדים השונים והשותפים למשימה, ניתן היה להתחיל בביצוע.
- 2) הוועידה מדגימה את טוטליות הפתרון הסופי – במסגרתה מתבהר כי כוונת הנאצים לגבי השמדת היהודים נוגעת לכל אירופה ומטרתם להגיע לכל יהודי ויהודי ביבשת.

סעיף ב'

שתי סיבות לכך שהתגובה של רוב התושבים בארצות הכיבוש הייתה עמידה מהצד –

1. אנטישמיות שהביאה לאדישות כלפי גורל היהודים, ואולי אף הקלה בכך שהאויב היהודי "מטופל". חלק גדול מהתושבים בארצות הכבושות היה בעל דעות אנטישמיות ולכן פעולת הנאצים כפי היהודים לא נתפסה בעיניהם כשלילית.

2. האוכלוסייה הכבושה סבלה ממצוקה קשה בזמן המלחמה- הכובש הנאצי התאכזר גם אליהם, היה רעב, מחלות, מקרי מוות וכו'. רבים היו עסוקים בדאגה לקיומם האישי, ולא טרחו לעסוק בצרות היהודים.

הקריטריונים לקבלת התואר "חסיד אומות העולם" –

חסידי אומות העולם הינו תואר הניתן על ידי "יד ושם" במסגרת חוקי מדינת ישראל לאדם **לא יהודי** שהציל יהודים ועמד בקריטריונים הבאים:

- 1) ניסיון להציל יהודי ומעורבות אקטיבית של המציל.
- 2) המציל סיכן את חייו בעת ביצוע ההצלה.
- 3) המציל לא קיבל תמורה חומרית כתנאי להצלה.
- 4) קיימים תיעוד אמין או עדות שמאמתים את מעשה ההצלה.